SPRAWOZDANIE
Z VI MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI
DIALOGOWEGO JA
ATENY, 30 WRZEŚNIA-3 PAŹDZIERNIKA 2010 ROKU

W dniach od 30 września do 3 października 2010 roku odbyła się w Atenach VI Międzynarodowa Konferencja Dialogowego Ja. Konferencje poświęcone problematyce dialogowości organizowane są w cyklu dwuletnim. Pierwsza z nich miała miejsce 10 lat temu w Holandii na Uniwersytecie w Nijmegen, z którym związany był wówczas autor teorii dialogowego Ja – Hubert Hermans. Druga odbyła się w 2002 roku w belgijskim Gent, a trzecią w 2004 roku zorganizowały w Warszawie Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej oraz Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Kolejne miejsca spotkań i dyskusji wokół teorii dialogowego Ja to Uniwersytety w Bradze (2006) i w Cambridge (2008).

Ateny, w których odbyła się ostatnia konferencja, to miejsce wyjątkowe dla zwolenników idei dialogowości, miejsce symboliczne. Jako kolebka cywilizacji Zachodu, odsyła nas ono bowiem do źródeł myśli europejskiej, do zrodzonej w starożytnej Grecji filozofii, która pokazuje, jak głęboko i od jak dawna dialogowość zakorzeniona jest w naszej kulturze. Dzieje się to głównie za sprawą jednej z najwybitniejszych postaci antycznej Grecji – Sokratesa. Jego maieutyka, mająca doprowadzić rozmówcę do tkwiącej w nim prawdy, bazowała na zdolności do przewidywania myśli rozmówcy, czyli na mechanizmie wewnętrznego dialogu. Dialogowość jest bardzo wyraźnie obecna również w pismach Platona. Analogię do niektórych wątków teorii dialogowego Ja można też znaleźć w filozofii Heraklita i jego kontynuatorów. I nawet jeśli w opozycji do myślenia łączącego filozofię sprzed ponad dwu tysięcy lat z dialogowością postawimy tezę, że zapis myśli większości starożytnych filozofów ma charakter monologu, to na ateńskiej agorze – bardziej niż gdziekolwiek indziej – uświadamiamy sobie, że te finalnie zmonologizowane poglądy rodziły się zawsze w dyskusji, że nauka od początku rozwijała się w dialogu i poprzez dialog. Dokładnie ta sama idea przyświeca organizatorom kolejnych „konferencji dialogowych”, którzy pragną stymulować dyskusję nad problematyką dialogowości, przekraczając granice poszczególnych (sub)dyscyplin w ramach psychologii i poza nią. Szósta konferencja, podobnie jak poprzednie, została zorganizowana pod auspicjami International Society for Dialogical Science – stowarzyszenia, które od 2002 roku skupia zainteresowanych problematyką dialogowego Ja badaczy oraz praktyków z ponad 25 krajów. Członkowie ISDS wywodzą się z różnych dyscyplin, poczynając od psychologii i socjologii, przez antropologię społeczną i psychiatrię, na różnorodnych naukach humanistycznych, takich jak literatura, historia, filozofia, teologia czy sztuka skończywszy.

Program konferencji był bogaty i różnorodny. Z wykładami plenarnymi wystąpili profesorowie: Hubert Hermans, Robert A. Neimeyer, Shaun Gallagher, Sunil Bhatia i James Day.

Hubert Hermans (Radboud University Nijmegen, Holandia) zaprezentował „dialogowe Ja” jako pojęcie złożone, scalające w sobie pojęcia „Ja” i „dialogu”. Ich połączenie pozwala na pogłębione rozumienie wzajemnego związku między Ja i innym. „Dialogowe Ja”, widziane jako społeczeństwo umysłu, transcenduje dychotomię między Ja i społeczeństwem. Jako takie zakłada bowiem, że wielość pozycji istniejących w społeczności

zostaje odzwierciedlona w mnogości pozycji czy głosów wewnątrz Ja. Kolejne analizowane przez Hermansa pojęcia, które charakteryzują nie tylko relacje między członkami społeczności, ale także relacje w ramach Ja, to wielorakość i kontradykcja. Postawione też zostało centralne dla wykładu pytanie o to, jak wielość w Ja – postulowana przez zwolenników postmodernizmu – może być uzgodniona z zakładaną przez podejście modernistyczne jednością Ja jako podmiotu działania. Zdaniem autora teorii dialogowego Ja możliwości tego uzgodnienia stwarza pojęcie pozycjonowania.

Robert Neimeyer (University of Memphis, USA) poświęcił swój wykład zagadnieniom żałoby. Widziana w perspektywie dialogowej, żałoba pociąga za sobą nie tyle proces rezygnacji z relacji ze zmarłym, ile proces renegocjacji tej relacji jako nieprzerwanie obecnej i dokonującej się w społeczności naszego dialogowego Ja. W tym kontekście autor wykładu omówił pojęcie narracyjnego łuku traumatycznej straty, który rozpina się między roztrzaskaniem historii życia a jej rekonstrukcją i przedłużeniem. Zaprezentował również wiele współczesnych modeli pomagania osobie w żałobie. Jak się okazało, wszystkie one zasadzają się na modelu dialogowym, który zakłada nie tylko rozmowę o zmarłym, lecz także rozmowę ze zmarłym jako część rozwijającej się historii osoby pozostałej przy życiu. Wykład Neimeyra dotyczył również dialogowych strategii stosowanych w terapii żałoby. Zademonstrowaniu wybranych technik pracy z osobą przeżywającą żałobę posłużył warsztat, podczas którego uczestnicy mieli okazję przyjrzeć się z bliska, na czym polega pomoc w dochodzeniu do reafirmacji świata, przy jednoczesnym przekroczeniu bariery fizycznej straty i budowaniu dalszej, pozytywnej więzi ze zmarłym bliskim.

W kolejnym wykładzie Shaun Gallagher (University of Central Florida, USA) podjął temat zakresu osobistej autonomii w kontekście silnych więzi społecznych, zwłaszcza kwestię możliwości osiągnięcia absolutnej autonomii wyborów i działania w sytuacji, gdy wszelkie nasze zobowiązania i formy zaangażowania kształtują się w bezpośrednich lub pośrednich relacjach z innymi ludźmi. Pojęcie dialogowego Ja wydaje się bardzo pomocne w zrozumieniu procesu rozwoju autonomicznego funkcjonowania, które pociąga za sobą poczucie odpowiedzialności i nakłada na podejmowane działania kategorie moralne. Zdaniem prelegenta dialogowa struktura Ja, jako efekt społecznych interakcji i intersubiektywnych odniesień, umożliwia poznawczy dystans i refleksyjną kontrolę nad działaniem. Tym samym rozwój osobistej autonomii jest możliwy, choć zawsze dokonuje się w kontekście relacji z innymi ludźmi, co więcej – dzięki tym relacjom.

Sunil Bhatia zorganizował swój wykład wokół pytania o to, jak dialogowa psychologia rozumie rozwój tożsamości w globalnym świecie. Oprócz pozytywnych stron globalizacji profesor z Connecticut College (USA) zwraca uwagę na sytuację „tożsamości na peryferiach" – głęboko zakorzenionej w kulturze lokalnej, która czując zagrożenie w ruchu ku globalnej nowoczesności, dostarcza przeciwwagi dla kosmopolitycznego ujęcia kultury. Według prelegenta psychologia dialogowości powinna koncentrować się na głębszym rozumieniu sposobów, za pomocą których ludzie negocjują swój niepokój, niepewność i możliwości pojawiające się na styku działania sił lokalnych i globalnych. Ten kierunek eksploracji miałby być dla psychologii dialogowości szansą na to, by nie ustać w podejmowaniu wątków istotnych z perspektywy świata, który – z jednej strony – staje

się coraz bardziej złożony i zróżnicowany w swoich częściach, a z drugiej – coraz bardziej świadomy powiązań między tymi częściami.

W swoim wykładzie James Day (Catholic University of Louvain, Belgia) poruszył zagadnienie procesu podejmowania moralnych decyzji i generowania sądów moralnych, zwracając szczególną uwagę na znaczenie poznawczo-rozwojowych oraz narracyjnych funkcji postrzegania dylematów moralnych. Przywołał badania, z których wynika, że im większa liczba postaci i perspektyw uczestniczących w dyskursywnym procesie podejmowania decyzji, tym wyższy poziom ocen moralnych, a w konsekwencji – dalej posunięty rozwój moralny. Rozważanie tego rodzaju problemów w nurcie dialogowym wydaje się niezwykle ważne i potrzebne, z uwagi między innymi na częste wobec teorii dialogowego Ja zarzuty postmodernistycznego rozmycia granic i kryteriów postępowania moralnego. Okazuje się, że przyjęcie założeń o wewnętrznej polifonii nie musi oznaczać wyeliminowania potrzeby i umiejętności moralnych sądów, decyzji i działania. Wielość przyjmowanych perspektyw może przenosić kompetencje moralne na wyższy poziom.

Wśród wykładów na uwagę zasługuje również wystąpienie prof. Piotra Olesia z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II na temat psychologicznych funkcji wewnętrznej polifonii. Wykład prezentował najciekawsze wyniki badań, realizowanych w latach 2006-2009 w ramach grantu Fundacji na rzecz Nauki Polskiej „Dialogowe funkcje Ja". Rezultaty zostały przedstawione w trzech względnie autonomicznych częściach, wydzielonych analogicznie do trzech różnych podejść w badaniach psychologicznych – eksperymentalnego, korelacyjnego i fenomenologicznego. W przeprowadzonych eksperymentach wzbudzano trzy typy myślenia – kategorialne, narracyjne i dialogowe – i analizowano ich wpływ na samowiedzę, samoocenę, afekt, organizację i rozbieżności w systemie Ja. Stwierdzono, że dialogowe myślenie integrujące zwiększa spójność w percepcji siebie i dostępność pozytywnych aspektów samowiedzy, wywołuje pozytywny afekt, redukuje rozbieżności między realnym, idealnym i powinnościowym Ja, wzmacnia samoocenę oraz redukuje negatywne konsekwencje stresu. Badania korelacyjne ujawniły z kolei, że dialogowość jako indywidualna skłonność do prowadzenia wewnętrznych dialogów jest oparta na dwóch cechach – neurotyczności i otwartości na doświadczenie. Wśród rezultatów analiz fenomenologicznych prof. Oleś omówił trzy typy wewnętrznej organizacji systemu Ja u pisarzy. Całość wystąpienia zakończyła dyskusja na temat wyzwań, jakie zaprezentowane wyniki niosą dla teorii dialogowego Ja.

Podczas konferencji odbywały się także równolegle sympozja i sesje referatowe. W jednej z nich, poświęconej dialogowemu ujęciu tożsamości, Mirela Figueiredo Santos Iriart (Estadual University of Feira de Santana) i Ana Cecília Sousa Bastos (Federal University of Bahia) z Brazylii zaprezentowały wyniki badań nad ścieżkami rozwoju tożsamości wśród ubogich mieszkańców Salwadoru. W wystąpieniu ukazany został rozwój Ja jako narracyjna konstrukcja, oparta na procesach uwewnętrzniania oraz uzewnętrzniania znaczeń kulturowych. Wymienione autorki wskazały również na współzależność osobistych i środowiskowych czynników w kształtowaniu ciągłości Ja w pewnych obszarach oraz zrywaniu ciągłości w innych obszarach. Według przeprowadzonych badań tzw. znaczący inni (i ich uwewnętrznione głosy) stają się punktami zakotwiczenia w jakościowo nowych drogach osobistego rozwoju i osobistej tożsamości. W kolejnym referacie Marta Traetta i Susanna Annese (University of Bari „Aldo Moro", Włochy) przedstawiły

dyskursywny sposób eksplorowania tożsamości, wskazując na różnorodność ujawnianych przez jednostkę twarzy w zależności od kontekstu społecznego. Wobec zmieniającego się otoczenia i relacji możemy wybierać określony sposób autoprezentacji, ukazując tym samym różne aspekty naszego Ja. Nie są to jednakże odmienne tożsamości, ale rozmaite elementy tej samej struktury, budowanej w efekcie procesów negocjacji i wewnętrznego dyskursu. Temat ten znalazł kontynuację w wystąpieniu Alejandry Salguero i Gilbero Péreza (National Autonomous University of Mexico, Meksyk), którzy wskazali na relacyjny i negocjacyjny charakter kształtowania osobistej tożsamości. Przywołaną sesję zakończył referat Anny Batory z Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II, w którym autorka przedstawiła wyniki szeroko zakrojonych badań nad strukturą i dynamiką tożsamości osobistej, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia wewnętrznej aktywności dialogowej. Rezultaty badań potwierdzają motywacyjne i dialogowe podstawy zmienności tożsamości. Silnym predyktorem trwałości elementów tożsamościowych okazuje się dążenie do zachowania ciągłości oraz do ugruntowania poczucia przynależności.

Niezwykle ciekawie przebiegła sesja referatowa poświęcona klinicznym i terapeutycznym zastosowaniom teorii dialogowego Ja. Nuno Miguel Proença (University of Lisbon, Portugalia) zwrócił uwagę słuchaczy na mechanizm przeniesienia, traktowany w podejściu psychoanalitycznym jako największa przeszkoda i jednocześnie główne narzędzie terapeutyczne w klinicznym procesie analizy. Fałszywe rozpoznanie innego jako repliki znaczącej postaci dostarcza wglądu w intrapsychiczne związki z ważnymi osobami. Ten „błąd" jest częścią zjawiska przeniesienia i ukazuje wzorce relacji prowadzące do wykształcenia patologicznych form funkcjonowania. Dialog zachodzący między pacjentem a terapeutą staje się odzwierciedleniem wewnętrznych relacji Ja pacjenta z innymi, znaczącymi dla niego postaciami. Jednocześnie procesy intrapsychiczne przybierają formę zjawisk intersubiektywnych i jako takie stanowią podstawę przebiegu psychoterapii analitycznej. O wewnętrznym dialogu między Ja a innymi mówił także Kirill Maslov (Tallinn University, Estonia), umieszczając swoje wystąpienie w kontekście osób niepełnosprawnych, a dokładnie – słabo widzących i niewidomych. Doświadczanie własnej niepełnosprawności stwarza szczególną sposobność do rozwoju intensywnego wewnętrznego kontaktu z otaczającym światem. Kontakt ten jest oparty na słyszanych oraz wyobrażanych głosach – własnych i innych ludzi. Wymiana głosów następuje nie tylko w bezpośredniej relacji z kimś innym, ale także – a może przede wszystkim – w umyśle jednostki. W kolejnej prezentacji Michal Čunderle i Jan Zich z Akademii Muzycznej w Pradze w Czechach przybliżyli specyfikę procesu identyfikowania i „rozświetlania" momentów kluczowych podczas interakcji z wewnętrznym partnerem. Zagadnienie zostało zobrazowane za pomocą materiału filmowego, w którym aktorka weszła w dialog z wyobrażonym rozmówcą, a przy współpracy z nauczycielem możliwe było rozpoznanie momentów kluczowych, ważnych zarówno w samej psychodramie, jak również w mogącej się na niej oprzeć psychoterapii. W referacie zamykającym sesję John Rowan z Wielkiej Brytanii wskazał na znaczącą przydatność podejścia dialogowego w psychoterapii. Szczególnie wartościowe okazuje się pojęcie wielorakich pozycji Ja, które mogą zostać uaktywnione i wprowadzone w wewnętrzny, a czasem także uzewnętrzniony dialog. Przytoczone przykłady, zaczerpnięte z bogatej praktyki psychoterapeutycznej prelegenta, przekonująco dowodzą użyteczności założeń i stosowania technik dialogowych.

Uczestnicząc w konferencji, nietrudno było zauważyć, jak żywe i autentyczne jest zainteresowanie nurtem dialogowym w pewnych kręgach psychologii, a także w dyscyplinach pokrewnych. Obok stałych uczestników spotkań konferencyjnych poświęconych dialogowości, pojawili się nowi teoretycy i badacze, których temat inter- i intrapersonalnej aktywności dialogowej co najmniej zaintrygował. Wnoszą oni świeże spojrzenie na kwestie dialogowego Ja, a w dyskusji z uczestnikami, którzy z tą problematyką związani są od lat, rodzą się nowe pomysły i formy współpracy. Szczególnie wyraźnie daje się zauważyć poszerzanie obszaru praktycznych zastosowań idei dialogowych, czego przejawem jest między innymi rozwijająca się Sieć Praktyki Dialogowej (*Dialogical Practice Network*). Tworzą ją ludzie z całego świata, którzy zastanawiają się nad możliwościami przeniesienia inspirujących założeń teorii dialogowego Ja na pole konkretnej działalności praktycznej. Przykładem tego rodzaju aplikacji jest próba zaszczepienia teorii dialogowych na gruncie formowania przywództwa i współpracy w organizacjach. Innym, chyba jeszcze bardziej widocznym dowodem zastosowania i jednocześnie rozwoju idei dialogowych jest zwiększenie różnorodności i intensywności dialogowych technik psychoterapeutycznych. Podczas konferencji problematyce tej poświęcono wiele miejsca, poczynając od wykładów, kończąc na warsztatach oraz ciekawych rozmowach za kulisami.

„Konferencje dialogowe” nie tylko z założenia, ale także w praktyce służą wymianie myśli i stymulacji dyskusji nad problematyką dialogowości. Dlatego właśnie *Handbook on Dialogical Self*, który ma zostać opublikowany przez wydawnictwo Uniwersytetu Cambridge już w 2011 roku, nie będzie monografią autora teorii dialogowego Ja, ale zbiorem tekstów uczestników tej i poprzednich konferencji – teoretyków, badaczy i praktyków, którzy swoją pracą przyczyniają się do rozwoju teorii. Internet, czas, wielokulturowość, globalizacja, migracje, edukacja, apartheid, psychoterapia – to tylko niektóre z wątków dyskutowanych w kontekście dialogowości przez autorów tego podręcznika, redagowanego przez Huberta Hermansa i Thorstena Giesera.

Udział w konferencji na temat dialogowego Ja w greckich Atenach obfitował nie tylko w możliwość wysłuchania wielu ciekawych wykładów i referatów. Stwarzał także okazję do inspirujących spotkań i rozmów. Obecność uczestników z najdalszych regionów świata (takich jak Japonia, Brazylia, Republika Południowej Afryki czy Australia) to szansa na kontakt z naukowcami pracującymi w różnych kontekstach kulturowych. Niezwykle wartościowe okazują się spotkania, podczas których następuje wymiana myśli oraz doświadczeń z pracy i obserwacji rodzimych środowisk. Ponadto Ateny to także miejsce bogate w atrakcje turystyczne. Obok ruin starożytnej Grecji można tam było podziwiać urokliwe krajobrazy, a przyjazny, ciepły klimat dawał sposobność, by nieco odpocząć i zaczerpnąć słońca przed powrotem do (jesiennego już) kraju.

Kolejna – już siódma – Międzynarodowa Konferencja Dialogowego Ja ma odbyć się w dniach 13-16 września 2012 roku. I znowu w Atenach, tym razem jednak w Atenach amerykańskich, które są siedzibą najstarszego publicznego uniwersytetu w Stanach Zjednoczonych – Uniwersytetu Georgia. O jakie nowe tematy, wyniki badań, pomysły i aplikacje wzbogaci się teoria dialogowego Ja? Trudno przewidzieć, ale na pewno warto się wybrać i dołączyć do grona dyskutujących nad dialogowością.

Małgorzata Puchalska-Wasyl, Elwira Brygoła
Instytut Psychologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II